

УДК 343.7

ГЕНЕЗИС ОСНОВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Топчій Віталій Васильович,
кандидат юридичних наук,
прокурор (прокуратура
Київської області, м. Київ, Україна)

У статті автором досліджений розвиток і генезис кримінально-правового захисту права інтелектуальної власності в Україні. Також автором зазначені напрями вирішення низки теоретичних і практичних проблем, пов'язаних зі з'ясуванням місця норм, спрямованих на запобігання злочинам проти інтелектуальної власності у вітчизняному законодавстві. Проаналізовано також випадки неоднакового підходу суддів, прокурорів, слідчих та інших юристів-практиків до проблеми кваліфікації злочинів проти права інтелектуальної власності та шляхи подолання проблем притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти права інтелектуальної власності в Україні.

Незважаючи на доволі значну частину праць у цій галузі, як указують зазначені автори, це питання повною мірою не вивчене в національному законодавстві, а з огляду на те, що Україна проголосила одним зі стратегічних напрямів зовнішньоекономічної політики інтеграцію до ЄС, сучасне прискорення адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері інтелектуальної власності набуває особливого значення у зв'язку з виконанням міжнародних зобов'язань України та завдань «Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною та ЄС», Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС», Угоди між Україною та ЄС «Про наукове і технологічне співробітництво». Це й визначає актуальність і необхідність дослідження питання захисту права інтелектуальної власності, одним із напрямів якого є його історичне дослідження.

Автор, дослідивши розвиток кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності в Україні, дійшов висновку, що, незважаючи на внесені після здобуття Україною незалежності зміни до Кримінального кодексу України, проблема кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності залишалася досить актуальною. І найважливішим кроком для вирішення проблем у цій сфері стало прийняття Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. нового Кримінального кодексу України. Кримінально-правову охорону прав інтелектуальної власності в чинному КК України визначають ст. ст. 176, 177, 229 та інші. Проте, як показують висновки міжнародних експертів, питання кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності залишається складним і актуальним для науки кримінального права України.

Ключові слова: злочинність, авторські права, інтелектуальна власність, об'єкти авторського права, суміжні права, кримінальна відповідальність

DEVELOPMENT OF THE BASIS OF CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF THE RIGHT OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE

Topchiy Vitaly Vasilyevich,
Candidate of Law Sciences,
Prosecutor (Prosecutor's Office of the
Kyiv region, Kyiv, Ukraine)

In the article the author studies the development and genesis of criminal law protection of intellectual property rights in Ukraine. The author also pointed out directions for solving a number of theoretical and practical problems related to finding out the place of norms aimed at

preventing crimes against intellectual property in domestic legislation. The cases of the unequal approach of judges, prosecutors, investigators and other lawyers practitioners to the problem of qualification of crimes against intellectual property rights and ways of overcoming the problems of prosecution for crimes against intellectual property rights in Ukraine have been analyzed.

Despite the rather considerable part of the work in this area, as noted by the authors, this issue is not fully studied in the national legislation, and given that Ukraine proclaimed one of the strategic directions of foreign economic policy integration into the EU, the current acceleration of the adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation in the field of intellectual property is of particular importance in connection with the fulfillment of Ukraine's international obligations and the objectives of the "Partnership and Cooperation Agreement (PCA) between Ukraine and Ukraine". С "Law of Ukraine" On State Program of Adaptation of Ukraine to the EU legislation, "Agreement between Ukraine and the EU On Scientific and Technological Cooperation". The mentioned and determines the urgency and necessity of research on the issue of protection of intellectual property rights, one of the areas of which is its historical study.

The author, having investigated the development of criminal legal protection of intellectual property rights in Ukraine, came to the conclusion that, despite the changes made to Ukraine's Criminal Code after Ukraine gained independence, the problem of criminal legal protection of intellectual property rights remained quite relevant. And the most important step in solving problems in this area was the adoption on April 5, 2001 by the Supreme Rada of Ukraine of the new Criminal Code of Ukraine. Criminal legal protection of intellectual property rights in the current Criminal Code of Ukraine is carried out by Art. 176, 177, 229 and others. However, according to the findings of international experts, the issue of criminal legal protection of intellectual property rights remains complex and relevant to the science of criminal law of Ukraine.

Key words: crime, copyrights, intellectual property, copyright objects, related rights, criminal liability.

Нині є нагальна потреба вирішення низки теоретичних і практичних проблем, пов'язаних зі з'ясуванням місця норм, спрямованих на запобігання злочинам проти інтелектуальної власності у вітчизняному законодавстві. Можливо, це слід зробити шляхом виокремлення нового розділу в КК України або шляхом прийняття окремої нормативно-правової бази щодо кримінально-правової охорони цієї категорії, оскільки ці злочини утворюють власну відокремлену самостійну групу злочинних посягань, відмінну від злочинів проти власності й інших злочинів, які формують структуру Особливої частини КК України. Крім того, унаслідок ситуації, що склалася, у юридичній практиці нерідко мають місце випадки неоднакового підходу суддів, прокурорів, слідчих та інших юристів-практиків до проблеми кваліфікації злочинів проти права інтелектуальної власності.

На переконання провідних науковців-юристів, застосовуючи поняття «власність» щодо інтелектуальної власності, законодавець має на увазі наявність у власника виключних прав на використання об'єктів, що охороняються. До того ж закон дає можливість використання цих об'єктів виключно з дозволу власника. Слід наголосити, що покладена в основу оцінюваної пропозиції думка про те, що правовідносини інтелектуальної власності входять як складова частина до більш широкого за своїм змістом родового об'єкта (правовідносини власності), не ґрунтується на ЦК України, у якому праву власності й іншим речовим правам і праву інтелектуальної власності присвячені окремі книги – книгу третю й книгу четверту. Також ЦК України (ст. 419) визначає співвідношення права інтелектуальної власності та права власності, а саме: право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт

інтелектуальної власності. Об'єктом інтелектуальної власності є право на результати інтелектуальної діяльності людини. Це право має подвійну природу. З одного боку, автор нематеріального й автор матеріального об'єкта власності мають подібні права власності, тому що право на результат творчої діяльності забезпечує його власнику виняткову можливість розпоряджатися цим результатом на свій розсуд, а також передавати його іншим особам, тобто воно подібне до права власності на матеріальні об'єкти. З іншого – поряд із майновим правом є немайнове право автора на результати інтелектуальної діяльності. Таким чином, право інтелектуальної власності є сумою тріади майнових прав (права володіти, права користуватися, права розпоряджатися) і немайнових прав (право на авторство, право на недоторканність твору тощо) [8, с. 10]. Проаналізувавши наявні цивілістичні підходи, можна стверджувати, що між цими двома видами права власності є чимало істотних відмінностей, серед яких зазначимо такі.

1. Відмінність (різниця) між об'єктами. Об'єктами власності є майно (річ тілесна й безтілесна), яка обмежена в просторі, тобто право власності визначає стан приналежності матеріальних благ індивідам, його використання та розпорядження. Об'єктом інтелектуальної власності є результати творчої діяльності, які є нематеріальними (мають ідеальну природу) і не можуть бути обмежені в просторі. Економічна ж цінність об'єктів права інтелектуальної власності при цьому не залежить від матеріального носія, на якому вони розташовані, оскільки носій вважається лише способом передання ідей, думок і висновків автора іншим особам. Зазначений статус об'єктів права інтелектуальної власності робить їх дуже вразливими для недобросовісного використання без згоди власника й часто – предметом злочинів проти права інтелектуальної власності.
2. Відмінність у спрямованості права власності та права інтелектуальної власності. Право власності – утвердження панування власника над належними йому речами та повноваження з володіння, користування та розпорядження цими речами. Заборона втручання третіх осіб у це право має додатковий, забезпечувальний характер. Виключні ж права інтелектуальної власності спрямовані на заборону бездозвольного використання третіми особами продуктів інтелектуальної діяльності.
3. Відмінність у способах набуття та припинення прав на результати інтелектуальної діяльності. До прав інтелектуальної власності не можна застосувати набуття за давністю, знахідкою, відчуженням (автор не втрачає повністю зв'язок з об'єктом творчої діяльності, останній продовжує існувати у формі немайнового права автора), приватизацією. Припинення права відбувається згідно зі знищенням, реквізицією, конфіскацією.
4. Відмінність у тривалості дії прав. Так, згідно із законодавством, право власності не має обмежень у часі, тоді як тривалість дії виключних прав чітко регламентується.
5. Відмінність у дії на певній території. Право власності визнає за особою права придбання речі у всіх країнах світу, тобто на це не впливає місце проживання власника та місцезнаходження майна. Права інтелектуальної власності мають територіальний характер. Це означає, що права, набуті на території однієї країни, не визнаються на території іншої. Для набуття виключних прав на території іншої держави спершу необхідно укласти відповідні міжнародні договори, а потім – належним чином їх зареєструвати.
6. Відмінність у застосуванні юридичного інструментарію для захисту. Право власності базується на майнових правах, а право інтелектуальної власності – на майнових і особистих немайнових правах. Наприклад, володілець права інтелектуальної власності не може вимагати його уречевлення, оскільки такої речі не існує.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що право власності та право інтелектуальної власності в аспекті цивільного права належать до різних правових категорій, але в обох випадках використовується єдиний системоутворюючий термін – власність. Як відомо, науково обґрунтована систематизація норм Особливої частини

КК має істотне значення, зокрема, для пошуку тієї норми, яка підлягає застосуванню, для з'ясування змісту окремих ознак складів, описуваних заборонними нормами, розмежування суміжних складів злочинів, а також для з'ясування думки законодавця про цінність тих чи інших об'єктів кримінально-правової охорони [9, с. 3]. Як слушно зазначає В. Тацій, «науково обґрунтована систематизація в КК кримінально-правових норм про відповідальність за окремі злочини має важливе значення для застосування цього закону, з'ясування його дійсного змісту, відмежування від суміжних злочинів, а також орієнтування в самому КК» [10, с. 14].

Традиційно виділяють три основних бачення поняття «власність». Перше – це соціальне сприйняття на рівні здорового глузду, при якому власність є чимось (речовим), що належить будь-кому. Друге – юридичне, за якого власність розглядається як майнові відносини (право користування, володіння, розпорядження). Третє – економічне, тобто вона розуміється як системна категорія, де власність є не відношенням людини до будь-якого об'єкта, а відносинами між людьми щодо привласнення (відчуження) цього об'єкта. Необхідно відмітити, що в усіх трьох підходах до поняття присутні кримінально-правові особливості. У першому випадку власність виступає як предмет злочинного посягання. Цей предмет, до речі, має насамперед кримінально-правове значення. Друге й третє з виділених понять розглядає цю категорію як той об'єкт, на який спрямований злочин. Порушення порядку відчуження власності – завжди правопорушення. Якщо ж таке відчуження здійснюється загальнонебезпечними засобами, то це злочин, передбачений відповідними статтями КК України [1, с. 47–49]. Сучасні дослідження інтелектуальної власності також висвітлюють її в економічному, юридичному, соціологічному аспектах тощо. Зазначене ще раз доводить відсутність єдиного підходу в теорії інтелектуальної власності на стадії її становлення. Використовуючи напрацювання марксизму, європейська думка розробила низку теорій інтелектуальної власності. Порівнюючи погляди наукових шкіл різних часів щодо суті інтелектуальної власності, необхідно зауважити, що саме квінтесенція неокласичного, марксистського, неоінституціонального підходів і лягла в основу сучасної теорії інтелектуальної власності в нових економічних умовах [2, с. 20]. Правознавці під час визначення поняття «інтелектуальна власність» використовують такі категорії та поняття, як «розум», «винахід», «творчість» та інші [3], що дає підстави стверджувати, що поняття «інтелектуальна власність» набагато складніше за «власність» хоча б тому, що в нього структурно входить така нематеріальна категорія, як «інтелект (розум)». При цьому головним для розуміння інтелектуальної власності є факт створення нових знань. Підкреслимо, що в аспекті права інтелектуальна власність – це не результат інтелектуальної діяльності людини як такий, а право на цей результат. Згідно із ЦК України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності чи на інший об'єкт права інтелектуальної власності. Результати інтелектуальної діяльності людини та комерційні позначення, на відміну від матеріальних об'єктів, не можуть бути захищені від використання третіми особами лише на підставі того, що хтось є власником права на них. Законодавство у сфері інтелектуальної власності намагається захистити інтереси правовласників шляхом надання їм відповідних обмежених часом прав, які дозволяють їм контролювати використання своїх об'єктів права інтелектуальної власності. При цьому зазначені права набуваються не щодо матеріальних об'єктів, у яких можуть бути втілені результати творчої праці, а щодо породження розуму людини як такого. Таким чином, можна з упевненістю сказати, що право інтелектуальної власності – загальний термін для певних результатів інтелектуальної діяльності людини й комерційних позначень, які є інтелектуальними цінностями нематеріальної природи й на які можна

набути права, подібні до права власності, що сприяє ринковій діяльності [4, с. 6–7]. Отже, інтелектуальна власність являє собою закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах. Право на інтелектуальну власність належить до виключних (абсолютних) прав. Зазначене зумовлене тим, що держава надає власнику об'єкта інтелектуальних прав весь спектр прав щодо використання та розпорядження. При цьому інші суб'єкти (зокрема й держава) не мають права на таке використання та повинні утримуватися від дій, які можуть порушувати абсолютні права власника. Безумовно, право власності теж відносять до абсолютних прав, однак, на нашу думку, ці поняття дещо різняться, хоча окремі науковці не згодні з таким підходом і визнають власність родовим поняттям, яке й собі поділяється на два види – власність на речі (майно) та інтелектуальну власність [5, с. 14–16; 6, с. 204]. Інші займають компромісну позицію щодо цього питання та вказують на те, що інтелектуальна власність в її матеріальному вираженні в певних випадках може виступати як об'єкт права власності в його традиційному (цивільно-правовому) розумінні [7]. Таким чином, проведений порівняльний аналіз (із погляду цивільного права) передусім дав можливість показати й обґрунтувати відмінності об'єкта власності й інтелектуальної власності. Це зроблено для того, щоб зрозуміти позицію законодавця, який під час створення Особливої частини КК України розмістив кримінально-правові заборони, покликані охороняти інтелектуальну власність, за межами розділу VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності». Саме особливості родового об'єкта дозволяють провести науково обґрунтовану класифікацію злочинів проти власності та злочинів проти інтелектуальної власності, а отже, логічно розташувати відповідні кримінально-правові норми в КК. З огляду на сказане пропозиція щодо перенесення кримінальних правопорушень проти інтелектуальної власності до розділу VI Особливої частини КК України [11] означає, що його безпосередній об'єкт є частиною більш загального поняття – родового об'єкта (правовідносин власності). Проаналізуємо зазначені категорії. Проведене дослідження [12, с. 165–169] дає підстави стверджувати, що родовим об'єктом злочинів проти власності є сукупність суспільних відносин у сфері власності, де власність – це «первинна власність», тобто відношення конкретної людини до свого й чужого як ключова цінність права. Юридичним вираженням цих відносин є право власності, яке надає всім власникам однакові умови в набутті й захисті цих прав, тобто право власності в об'єктивному розумінні як сукупність правових норм, які регулюють і охороняють відносини власності. Безпосереднім об'єктом є майно – «вторинна власність», тобто матеріалізоване відношення людини до світу. Юридичним вираженням цих відносин є суб'єктивні права з володіння, користування й розпорядження майном, що належить конкретним суб'єктам права власності. У ході дослідження була обґрунтована думка, покладена в основу оцінюваної думки про те, що правовідносини інтелектуальної власності входять як складник до більш широкого за своїм змістом родового об'єкта (правовідносини власності), що передусім не ґрунтується на ЦК України, у якому праву власності й іншим речовим правам та праву інтелектуальної власності присвячені окремі книги – третя й четверта відповідно. Це свідчить про те, що цивілісти виділяють відносини інтелектуальної власності в окрему самостійну групу суспільних відносин. Науковцями розроблені специфічні ознаки зазначених відносин: спеціальний, чітко визначений законом об'єкт – результат інтелектуальної творчості; спеціальна підстава виникнення; поєднання імперативного та диспозитивного елементів під час визначення обсягу прав і обов'язків суб'єктів інтелектуальної власності; їх цільовий характер; поєднання речових і зобов'язальних елементів під час реалізації прав і обов'язків тощо [13, с. 332]. Об'єктом правовідносин інтелектуальної власності

вважаються результати інтелектуальної, творчої діяльності, засобів індивідуалізації й недобросовісної конкуренції й інші об'єкти, що відповідають вимогам закону, установленим щодо них, яким, як наслідок, забезпечується кримінально-правова охорона. Таким чином, на підставі наведеного можна стверджувати, що родовим об'єктом злочинів проти інтелектуальної власності є суспільні відносини, що становлять особисті немайнові та/або майнові права інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності, які перебувають під охороною кримінального закону (проте не вся їх сукупність, а тільки та, яка охороняється нормами КК України (ст. 176, 177, 203, 229, 231, 232)). У площині родового об'єкта знаходяться безпосередні об'єкти злочинів проти інтелектуальної власності, які співвідносяться з родовим як частина й ціле; ними є суспільні відносини щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності; у сфері встановленого порядку обігу засобів індивідуалізації учасників господарського процесу; щодо захисту виключних прав фізичних і юридичних осіб від недобросовісної конкуренції. Предметом злочину проти власності виступає конкретна річ (в аспекті зобов'язально-речової концепції [14, с. 78–79]), а предметом злочинів проти інтелектуальної власності – результати свідомої інтелектуальної творчої діяльності людини. Отже, на відміну від речей як предмета злочинів проти власності, предмет злочину проти інтелектуальної власності завжди має нематеріальну форму.

Дослідивши розвиток кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності в Україні, слід зробити висновок, що, незважаючи на внесені після здобуття Україною незалежності зміни до Кримінального кодексу, проблема кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності залишалася досить актуальною. Найважливішим кроком для вирішення проблем у цій сфері стало прийняття Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. нового Кримінального кодексу України. Кримінально-правову охорону прав інтелектуальної власності в чинному КК України здійснюють ст. ст. 176, 177, 229 та інші. Проте, як указують висновки міжнародних експертів, питання кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності залишається складним і актуальним для науки кримінального права України.

Список використаних джерел:

1. Жапинский А. О соотношении уголовного и гражданского права в сфере экономики. Государство и право. 1999. № 12. С. 47–52.
2. Ходаківський Є., Якобчук В., Литвинчук І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти: навчальний посібник. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 276 с.
3. Гордієнко С. Інформаційне право і право інтелектуальної власності: проблеми співвідношення. URL: file:///C:/Users/SZ740/Downloads/Chkup_2014_1_53%20(2).pdf.
4. Жаров В. Захист права інтелектуальної власності. Захист авторського права і суміжних прав. Захист права промислової власності: навчальний посібник. К.: ЗАТ «Інститут інтелектуальної власності», 2003. 64 с.
5. Лихова С. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2006. 39 с.
6. Лихова С. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 573 с.
7. Наумов А. Российское уголовное право. Курс лекций: в 2-х т. Т. 2. Особенная часть. М.: Юрид. лит., 2004. 832 с.
8. Основи інтелектуальної власності: монографія / за ред. П. Цибульова. К.: «К.І.С.», 2005. 448 с.

9. Зеленецкий В. Количественный подход к характеристике структурных элементов Особенной части Уголовного кодекса Украины. Х.: Восточнорегиональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2001. 24 с.

10. Баулін Ю., Борисов В., Тютюгін В. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник; за ред. В. Сташиса, В. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Х.: Право, 2010. 608 с.

11. Демідова Л. До проблеми систематизації об'єктів заподіяння майнової шкоди за чинним КК України. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/k-problemesistemizatizatsii-obektov-prichineniya-imuschestvennogo-uscherba-podeystvuyuschemu-uk-ukrainy>.

12. Дорохіна Ю. Нові підходи до визначення поняття власності у теорії кримінального права: доктринальний аналіз здобутків зарубіжних науковців. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2014. Том 27 (66). № 1. С. 163–174.

13. Харітонова О. До проблеми різнорівневої класифікації цивільних правовідносин інтелектуальної власності. Право та управління. 2011. № 3. С. 332–339.

14. Дорохіна Ю., Дудоров О. Безготівкові гроші як предмет злочинів проти власності. Підприємництво, господарство і право. 2014. № 5. С. 78–82.

УДК 343.3

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Шостак Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
(Національний університет «Одеська
юридична академія», м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена огляду тенденції до гармонізації, адаптації, інтеграції тощо із законодавством країн Європейського Союзу сучасного українського кримінального права. Зумовлено це низкою факторів, передусім економічних і політичних.

Євроромантизм як сучасний напрям розвитку кримінального законодавства, що прослідковується на прикладах окремих європейських новацій у КК України та пов'язаних із цим юридико-технічних і правозастосовчих проблем, видається таким, що спотворює імідж КК України як *ultima ratio* та нівелює його сприйняття як якісного й ефективного нормативно-правового акта.

Засоби масової інформації, з урахуванням політичних і економічних підвалін, активно популяризують європейський вектор для подальшого вдосконалення кримінального законодавства України. Така індоктринація через мас-медіа створює в суспільстві уявлення про позитивний образ таких новацій, їх необхідність і ефективність. Сучасні наукові дослідження й асистанс у сфері змін у системі юстиції, які здійснюються в Україні, зокрема через проекти ОБСЄ й інші проекти, фінансованих Європейським Союзом, також мають очевидний вектор у напрямі гармонізації, апроксимації. Державне фінансування наукових досліджень також має більше шансів отримати та інституція, яка популяризує та досліджує європейські аспекти проблематики. Отже, актуальним залишається питання, чи дійсно євроромантизм, який ак-